

Bredda normen

Unga hbtq-personers röster om
att varken arbeta eller studera

Bredda normen

Unga hbtq-personers röster om
att varken arbeta eller studera

Förord

Den växande psykiska ohälsan bland unga i Sverige är en av vår tids största folkhälsoutmaningar. Psykisk ohälsa påverkar ungas möjligheter att fullfölja sina studier och deras möjligheter att etablera sig i samhälls- och arbetslivet. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) fick i regleringsbrevet för 2016 (Regeringsbeslut 2015) i uppdrag att sprida kunskap om hur samhällets stöd till unga med psykisk ohälsa och som varken arbetar eller studerar kan organiseras och utvecklas i samverkan mellan olika aktörer.

Vi vet att unga som på olika sätt bryter mot hetero- och cisnormer, har sämre levnadsvillkor och mår sämre än andra unga. Psykisk ohälsa påverkar ungas etableringsmöjligheter men också deras psykiska välmående på arbetsplatsen. Mot bakgrund av det är det särskilt viktigt att lyfta fram kunskap om unga hbtq-personers etablering i arbetslivet.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor har tagit fram två rapporter om unga hbtq-personers etablering på arbetsmarknaden. I den här skriften lyfter vi fram ungas egna röster och erfarenheter av att varken arbeta eller studera. I rapporten *Bredda normen - en kunskapssammanställning om unga hbtq-personers etablering på arbetsmarknaden* (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017a) presenteras forskning om unga hbtq-personers övergång mellan skola och arbetsliv. Tillsammans bidrar de två rapporterna till mer kunskap om unga hbtq-personers levnadsvillkor.

De båda rapporterna visar att gruppens sämre villkor även påverkar deras möjligheter att få ett arbete, det begränsar vilka arbeten som upplevs som tillgängliga men även vilka möjligheter unga känner att de har att behålla ett arbete. Alla unga ska känna sig sedda, trygga och bekräftade och bemötas med respekt från samhällsinstanser. Rapporterna visar att kunskapen om unga hbtq-personers livsvillkor behöver öka även bland aktörer som arbetar med ungas etablering och i arbetslivet i stort.

Lena Nyberg, generaldirektör,
Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Disposition	8
Definitioner av begrepp	8
Genomförande	10
Informanterna	10
Unga hbtq-personers livsvillkor	10
Övergång mellan skola och arbetsliv	11
Hälsa en viktig faktor för ungas etablering	11
Olika förutsättningar för etablering	12
Stora skillnader i sysselsättning och nätverk	12
Strategier för att må bra och skapa en meningsfull tillvaro	14
Den ekonomiska situationen	16
När måendet påverkar livet	19
Bemötande och förtroende för myndigheter	20
Kontakt med samhällsinstanser	20
Att vara öppen, eller inte öppen	24
Framtidsdrömmar	27
Avslutande diskussion	29
Referenser	30

Sammanfattning

Unga hbtq-personer är en heterogen grupp vars gemensamma nämnare är att de på olika sätt inte följer hetero- och cisnormer. Som grupp har de många gånger sämre levnadsvillkor än andra unga.

I den här rapporten har vi med hjälp av Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL) intervjuat unga hbtq-personer. Resultaten är inte generaliserbara för hela gruppen unga hbtq-personer utan är ett urval av röster från unga hbtq-personer med erfarenhet av att varken arbeta eller studera.

De unga bekräftar att exkluderande normer om sexualitet och könsidentitet eller könsuttryck har påverkat deras val av yrke, studier och deras mående. Både på arbetsplatsen, i skolan och i mötet med olika samhällsinstitutioner. Särskilt utsatta är unga transpersoner och personer med en osäker könsidentitet. De unga berättar om en osäker ekonomisk situation som påverkar både deras mående och sysselsättning, men också om framtidsdrömmar och positiva möten med olika samhällsinstitutioner och betydelsefulla relationer. De pekar på vikten av att få ett arbete för att få ett socialt sammanhang och att vara del av någonting meningsfullt.

Vi kan konstatera att unga hbtq-personer är en utsatt grupp som riskerar att utsättas för trakasserier och diskriminering både i rekryteringsprocesser och på arbetsplatsen. Kunskapen om unga som på olika sätt bryter mot heteronormen behöver stärkas även i arbetslivet och arbetet mot exkluderande normer behöver fortsätta. Det handlar om samhällets förmåga att ta tillvara alla ungas resurser och möta deras behov.

Inledning

Till den här rapporten har RFSL intervjuat unga hbtq-personer för att prata om deras mående, deras upplevelser av etableringsinsatser och om hur det är att vara en ung hbtq-person på en arbetsplats. Syftet med rapporten är att öka förståelsen för hur det är att vara en ung hbtq-person i övergången mellan skola och arbetsliv. Ett ytterligare syfte är att synliggöra faktorer som främjar unga hbtq-personers hälsa och rättigheter i samhälls- och arbetslivet. Genom att lyssna på vad unga själva berättar lär vi oss mer om vad som faktiskt fungerar för att unga hbtq-personers rättigheter ska tillgodoses i arbetet med ungas etablering.

Ungas övergång från skola till arbetsliv är ett viktigt steg i processen att etablera sig i samhället och bli vuxen. Med begreppet etablering i arbetslivet menar vi den unges möjligheter att få ett arbete, en egen varaktig inkomst som i sin tur kan leda till större möjligheter att skaffa en bostad och att kunna bli en självständig individ (jfr Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017a).

Rapporten bygger på 14 ungas hbtq-personers berättelser om sina upplevelser av att inte arbeta eller studera. De berättar om olika insatser de tagit del av samt om deras upplevelser av kontakter med offentlig sektor och med det civila samhället. Vi bad dem berätta om vilka faktorer som påverkar deras hälsa, vilka utmaningar de möter och vad som krävs för att de ska kunna arbeta och må bra på en arbetsplats. Rapporten lyfter också fram de ungas drömmar om framtiden och önskemål om stöd för att etablera sig i arbetslivet.

Unga hbtq-personer omfattar många olika personer med skilda behov, förutsättningar och erfarenheter. De unga personerna i studien har olika bakgrund och erfarenheter av arbete eller studier. Beskrivningarna som ges speglar inte alla ungas hbtq-personers erfarenheter av att varken arbeta eller studera, utan denna studie ska i stället läsas som några röster och erfarenheter av att vara en ung hbtq-person och varken arbeta eller studera.

Mot bakgrunden att unga hbtq-personer mår sämre än övriga grupper och att psykisk ohälsa påverkar ungas etableringsmöjligheter på arbetsmarknaden och deras psykiska välmående på arbetsplatsen (Ungdomsstyrelsen 2010) är de ungas röster i den här rapporten viktiga. Att studera denna grupp är relevant ur flera perspektiv. Bland annat för att det saknas kunskap om unga hbtq-personers övergång mellan skola och arbetsliv och deras etablering i arbetslivet. Det saknas vetenskapliga studier om som fokuserar på unga hbtq-personers situation på arbetsmarknaden, den kunskap som finns handlar primärt om hur homo- och bisexuella upplever diskriminering i arbetslivet. Den kunskap som finns visar att gruppen riskerar att utsättas för diskriminering i det dagliga livet, i kontakten med olika samhällsinstanser och på arbetsplatser (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017b, 2017c). Vi vet också att hälsan i gruppen är sämre och det kan leda till svårigheter att både få och behålla ett arbete. Forskning visar att långvarig arbetslöshet kan leda till sämre villkor, svaga sociala nätverk och hälsoproblem. En av slutsatserna i utredningen *Unga som varken arbetar eller studerar – statistik, stöd och samverkan* (SOU 2013:73) var att det finns långsiktiga samband mellan psykisk ohälsa och att varken arbeta eller studera som ung vuxen.

Utöver den här rapporten har myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor dels tagit fram en litteraturöversikt som beskriver internationell forskning och faktorer som påverkar unga hbtq-personers övergångar mellan skola och arbetsliv, dels en fokusrapport om unga hbtq-personers etablering (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017b, 2017c).

Disposition

Rapporten är indelad i fyra kapitel. I det första kapitlet ges en kortare beskrivning av tidigare kunskap om unga hbtq-personers livsvillkor samt om unga som varken arbetar eller studerar. I kapitlet finns också en begreppsdefinition samt beskrivning av genomförande och urval av informanter för intervjuerna, rapportens avgränsning och avväganden. I kapitel 2 och 3 presenteras rapportens huvudsakliga resultat, indelat utifrån identifierade teman som lyfter både de ungas röster och aktuell forskning. Där beskrivs hur de unga upplever sin situation samt vilka strategier de har för framtiden. I det fjärde och sista kapitlet sammanfattas resultaten och myndigheten ger förslag på fortsatt arbete.

Definitioner av begrepp¹

Hbtq står för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera personer och är den term som används i den här texten som en samlingsterm för icke-normativa sexuella läggningar och könsidentiteter.

Sexuell läggning definieras utifrån vem eller vilka en person blir förälskad i, attraheras av eller har sexuella relationer med. De sexuella läggningar som inkluderas i diskrimineringslagen är homosexuell, bisexuell och heterosexuell.

Heterosexuell innebär förmågan att bli kär i eller attraherad av människor av annat kön än en själv.

Bisexuell innebär förmågan att bli kär i eller attraherad av människor oavsett kön.

Homosexuell innebär förmågan att bli kär i eller attraherad av människor av samma kön som en själv.

Pansexuell förmågan att bli kär i eller attraherad av människor av alla kön. Begreppet tydliggör att det finns fler kön än två.

Transperson är ett paraplybegrepp med många undergrupper för personer som inte alls eller delvis inte identifierar sig med det kön de fått tilldelade sig vid födelsen, till exempel icke-binära och transsexuella. Gemensamt för transpersoner är att en är en person vars könsidentitet, juridiska kön och biologiska kön inte alltid har hängt ihop enligt normen. Begreppet har inget med sexuell läggning att göra.

Transsexuell innebär en person vars könsidentitet inte överensstämmer med det biologiska och juridiska könet och som önskar förändra detta. Ofta används termen könsbyte för att förklara denna process, men könet byts inte – det är kroppen och det juridiska könet som förändras för att överensstämma med könsidentiteten.

Icke-binär innebär en person som varken känner sig som tjej eller som kille. Ofta används hen som pronomen. Vissa använder **intergender** i en liknande bemärkelse.

Queer är ett brett begrepp som kan avse en teori som växt fram inom den akademiska sfären (queerteori), aktivism eller identitet. Queer som identitet innebär att på något sätt bryta mot heteronormen. Queeraktivism handlar om att synliggöra queer och ifrågasätta normer kring kön och sexualitet.

¹ Ordlistan är hämtad från rapporten Stödande och stärkande 2016 (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2016).

Cisperson är en person vars könsidentitet, juridiska kön och biologiska kön alltid hängt ihop enligt normen, det vill säga en person som inte har erfarenhet av att vara transperson. Begreppet har inget med sexuell läggning att göra.

Att komma ut syftar ofta på att berätta för sin omvärld att en inte är cisperson eller heterosexuell. Komma ut är inget som sker en enda gång utan det sker genom hela livet: i skolan, på arbetsplatsen, för nya vänner och kollegor, i möte med vården och i möte med äldreomsorgen. Skälet till att en behöver komma ut är att det finns en heteronorm och en cisnorm. En berättar alltså något om sig själv för att omvärlden i mångt och mycket förutsätter att en har en viss könsidentitet eller sexuell läggning.

Heteronormativitet eller **heteronorm** är den förväntan som innebär att alla människor ska vara heterosexuella cispersoner och bilda familj med en person av så kallat motsatt kön. Personer som följer denna norm ges ofta fördelar i fråga om lagstiftning, känsla av sammanhang och bekräftelse. I ett heteronormativt samhälle antas heterosexuella relationer vara "naturliga" och "normala" och heterosexuella erfarenheter likställs med mänskliga erfarenheter. Det gör att alla andra sexuella praktiker och uttryck antingen blir "osynliga" eller uppfattas som "avvikande".

Cisnorm är den förväntan på att alla människor ska definiera sig som det juridiska kön de tilldelades vid födseln. Det juridiska könet bestäms utifrån nyfödda barns biologiska kön.

Normkritik benämns även som normkritiskt förhållningssätt eller normmedvetenhet. Det anses mycket effektivt för att kontinuerligt arbeta mot diskriminering och för likabehandling. Fokus ligger på att granska normer, reflektera kring vad som ses som självklart och diskutera privilegier i relation till normer och makt. Normkritik innebär även att aktivt synliggöra normbrytare och att förändra de strukturer som gör att vissa människor ses som mer självklara eller ges fördelar på bekostnad av (oftast) minoritetsgrupper.

Homofobi är hat, avsky och fördomar mot homosexuella eller personer som tolkas som homosexuella. Begreppet har inget med rädsla att göra.

Transfobi är hat, avsky och fördomar mot transpersoner eller personer vars könsuttryck bryter mot normen. Begreppet har inget med rädsla att göra. I många fall överlappar transfobi och homofobi varandra.

Bifobi är hat, avsky och fördomar mot bisexuella eller personer som tolkas som bisexuella. Begreppet har inget med rädsla att göra.

Kön är ett begrepp som består av flera olika delar: könsidentitet (det kön en person känner sig och definierar sig som), könsuttryck (kläder, kroppsspråk, frisyr med mera), biologiskt kön (könsorgan och hormonnivåer) och juridiskt kön (det som står i ens pass och framgår av ens personnummer).

Hen är ett könsneutralt pronomen att använda i stället för hon eller han.

Genomförande

För genomförandet av denna studie anlätades Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL) för att genomföra intervjuer med unga hbtq-personer. RFSL valdes som samarbetspartner eftersom de har verksamhet i hela landet, ett utbrett nätverk och därigenom egna kanaler för att nå ut till målgruppen. Ett krav inför intervjuerna var att informanterna som medverkade skulle ha olika bakgrund avseende sexuell läggning, könsidentitet, könsyttryck och etnicitet. De skulle vara mellan 20 och 30 år och inte ha arbetat eller studerat under de senaste 12 månaderna.

Rekrytering av informanter skedde genom ett så kallat snöbollsurval som innebär att information om studien och en uppmaning att medverka har spridits genom RFSL:s olika nätverk. Samtliga intervjuer spelades in och transkriberades, all information som kan röja informanternas identitet har tagits bort från transkriptionerna. Sammantaget hölls 14 enskilda intervjuer med unga hbtq-personer. Tillsammans med RFSL har vi sedan analyserat och tematiserat resultaten av intervjuerna.

Informanterna

Trots att vi inte sökte dialog med unga utifrån att de hade psykisk ohälsa, visade det sig i samtalen att i stort sett alla led av psykisk ohälsa i någon form. Många hade också flera diagnoser så som bipolaritet, borderline och utmattningssyndrom tillsammans med ADHD, dyskalkyli eller autism. Majoriteten var sjukskrivna på grund av sin psykiska ohälsa medan ett fåtal aktivt sökte arbete samtidigt som de mådde dåligt på grund av sin nuvarande situation.

Ett ytterligare kännetecken bland informanterna är att många identifierar sig som transpersoner. Av de 14 intervjudeltagarna identifierade sig 8 som transpersoner, varav de flesta hade erfarenhet av könsbekräftande behandling eller var mitt i en könsutredning.

Unga hbtq-personers livsvillkor

Unga hbtq-personer är en heterogen grupp vars gemensamma nämnare är att de på olika sätt inte följer hetero- och cisnormer. Som grupp finns dock flera gemensamma nämnare. Unga hbtq-personer är utsatta för mobbning och hot i större utsträckning än andra unga och har även känt sig osynliggjorda, kränkta och diskriminerade i högre grad. Platser som skolan och hemmet upplevs i högre grad som en otrygg plats av dessa unga (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2015a). Unga hbtq-personer är också utsatta för våld, hatbrott, sexuella övergrepp, diskriminering och andra kränkningar i större utsträckning än andra unga (Folkhälsomyndigheten 2014, Ungdomsstyrelsen 2010).

Transpersoner och personer med osäker könsidentitet har i större utsträckning än cispersoner en sämre psykosocial livssituation (Folkhälsomyndigheten 2015, Ungdomsstyrelsen 2010). En stor andel transpersoner vittnar exempelvis om negativa erfarenheter som kränkande behandling, konflikter med familjen, en oförstående omgivning och en lång väntan på vård (Folkhälsomyndigheten 2015, Ungdomsstyrelsen 2010, SOU 2017:92). I en undersökning av Folkhälsomyndigheten (2015), Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner, uppgav cirka 70 procent av unga transpersoner i åldern 15–29 år att de avstått från olika aktiviteter under de senaste 12 månaderna av rädsla för att bli dåligt behandlade eller diskriminerade på grund av sin transerfarenhet. De unga hade bland annat avstått från att delta i sociala evenemang eller närma sig människor de inte känner (Folkhälsomyndigheten 2015).

Övergång mellan skola och arbetsliv

Unga som har svårt att etablera sig i arbetslivet är en heterogen grupp med olika behov och förutsättningar. Det finns unga som på egen hand får ett arbete eller börjar studera, andra unga är i behov av särskilt stöd och insatser från samhället. Det finns också unga som har olika svårigheter bakom sig som misslyckanden i skolan, ekonomiska problem, ohälsa eller en kombination av dessa. Vilka unga det är som riskerar att varken arbeta eller studera hänger ihop med hur deras levnadsvillkor ser ut och med övergripande samhällsstrukturer (jfr SOU 2013:74, SOU 2017:9, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017a, IFAU 2016).

Det kan vara svårt att peka ut en enskild bakgrundsvariabel som försvårar ungas etablering, många gånger är det samspelet mellan flera olika faktorer som påverkar ungas möjligheter att få arbete (jfr Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017a, SOU 2017:9). Den viktigaste faktorn för att lyckas är dock att påbörja och avsluta sina gymnasiestudier. Att klara gymnasiet och gå ut skolan med fullständiga betyg är med andra ord en förutsättning för att få arbete eller börja studera senare i livet.

Hälsa en viktig faktor för ungas etablering

En faktor som påverkar ungas möjligheter att arbeta eller studera är deras fysiska och psykiska hälsa. Studier visar att många unga idag upplever en ökad press i relation till sina skolprestationer. För vissa grupper av unga kan det vara en extra sporre medan det för andra kan innebära en ökad stress och leda till oro och ångest som påverka deras möjligheter att fullfölja sin utbildning (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2015a, 2017d). Skolan är också en plats där många unga, särskilt unga hbtq-personer, riskerar att utsättas för kränkande behandling, hot eller våld (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2015b). Det är viktiga faktorer att lyfta fram i relation till faktumet att en avslutad skolgång är en viktig förutsättning för ungas etablering.

Som grupp har unga hbtq-personer genomgående sämre levnadsvillkor än andra unga och skillnaderna är särskilt stora inom området hälsa (Folkhälsomyndigheten 2014, 2015, Ungdomsstyrelsen 2010). En god hälsa är viktig för möjligheten att få och behålla ett arbete men också ett resultat av utbildning, arbete och försörjningsmöjligheter (SOU 2017:9). Det är därför viktigt att fokusera på vilka strukturer som finns kring unga hbtq-personer för att kunna skapa goda förutsättningar för en gymnasieexamen och etablering i form av arbete eller vidare studier.

Olika förutsättningar för etablering

De unga som intervjuats för den här rapporten har under det senaste året varken studerat eller arbetat. Samtliga informanter har erfarenhet av att inte ha någon sysselsättning under en längre period i livet. För att få en djupare förståelse för informanternas nuvarande situation ombads de att beskriva sin vardag. Under samtalen blev det tydligt att de ungas psykiska hälsa påverkade deras vardag. Majoriteten av de unga uttryckte en stark oro över sin ekonomiska situation och några visste inte hur de skulle klara sina löpande utgifter den närmsta tiden. Det fanns stora skillnader i vilka kontakter de unga hade med samhället, några unga hade kontinuerligt kontakt med Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och hälso-och sjukvården. Andra hade ingen kontakt alls med samhällsinstitutioner. Några unga berättade om stora nätverk och starka relationer med sin familj, andra vittnade om ensamhet och en brist på både stärkande familjerelationer och sociala relationer.

Stora skillnader i sysselsättning och nätverk

Flera av de unga upplever att de saknar en meningsfull sysselsättning. De beskriver sig som ensamma och återkommer ofta till hur tråkigt det är att inte ha en sysselsättning. De vittnar om en maktlöshet inför sin situation. De känner sig ensamma både i egenskap av att vara ung hbtq-person och ensamma för att de saknar vänner, har bristande kontakter och saknar ett socialt sammanhang. Några berättar om att de isolerat sig allt mer samtidigt som många längtar efter ett socialt sammanhang och uttrycker en längtan efter att träffa unga med liknande erfarenheter, både av att varken arbeta eller studera och av att vara ung hbtq-person. Känslan av ensamhet handlar också om en avsaknad av en meningsfull sysselsättning. En informant säger att

”Jag bor ensam i en etta. Jag gör inte så mycket på vardagarna, ibland går jag till ett aktivitetshus som ligger mittemot där jag bor. Men det är lite bu och bä, både bra och dåliga grejer”

(23 år bisexuell, queer, man)

Några av de unga berättar om ett begränsat socialt liv, men berättar att de träffar många hbtq-personer via nätet eller via sitt engagemang. Andra saknar kontakt med andra hbtq-personer och menar att det är svårt att hitta andra unga i liknande situationer på mindre orter.

Ett arbete innebär så mycket mer än enbart en källa till inkomst. Informanterna beskriver att ett arbete också är ett socialt sammanhang, någonting som skapar delaktighet och en känsla av att vara en del av ett större sammanhang. Ett arbete är också någonting som hjälper till att strukturera vardagen. Någonting flera av de unga upplever som svårt, både utifrån deras psykiska mående men också utifrån deras situation.

”Jag tycker ju om att arbeta för arbete innebär ju ekonomi och att man är social och har vänner, struktur i sin vardag vilket jag tycker om.”

(Homosexuell transperson, icke binär, 27 år)

Det finns mycket forskning som menar att en individs hälsa kan mätas i relation till dess känsla av sammanhang (Antonovsky 2005).² Känslan av sammanhang är avgörande för hälsotillståndet hos människor. Om en individ känner sig delaktig i ett sammanhang som är meningsfullt och förståeligt, ökar helt enkelt dess välmående (Antonovsky 2005). Det är en bild som bekräftas i en avhandling om ungas arbetsvillkor och ojämlikheter i hälsa. I studien framkom att en stark känsla av sammanhang är den allra viktigaste faktorn för den psykosociala hälsan och för känslan av att kunna påverka den egna situationen. Om sammanhanget är meningsfullt ökar helt enkelt sannolikheten att måendet blir bättre (Toivanen 2007). För de unga vi talat med är just avsaknaden av ett sammanhang centralt. Många är ensamma, mår dåligt och känner sig maktlösa inför sin situation och inför framtiden.

”Så min vardag består mest av att jag försöker hålla rutiner så att jag får nånting att göra. Jag blir jättedepig om jag bara ligger och inte gör nånting, så jag umgås med kompisar. Jag har ingen riktig aktivitet ännu men jag har funderat på att bli typ volontär för nåt katthem eller så.”

(24 år, heterosexuell transsexuell man)

I rapporten Fokus 05, om ungas utanförskap, framkom det att gruppen unga som är utanför arbetsmarknaden hade en betydligt mer pessimistisk framtidstro jämfört med unga som var etablerade på arbetsmarknaden. Förekomsten av självrapporterad psykisk ohälsa var också större i gruppen unga utanför arbetsmarknaden (Ungdomsstyrelsen 2005). Majoriteten av informanterna uppger att de mår dåligt. Vissa har en diagnosticerad ohälsa medan andra mår dåligt på grund av situationen de befinner sig i. Studier visar att det finns ett samband mellan att leva i en utsatt ekonomisk situation, ha svaga sociala relationer och upplevd ohälsa (SOU 2017:47). På samma vis blir då en god ekonomi och ett socialt sammanhang viktiga faktorer för upplevd trygghet och hälsa. En svag ekonomi och svaga sociala relationer blir då riskfaktorer för att utveckla ett dåligt mående och bristande känsla av sammanhang (Toivanen 2007). Det blir en nedåtgående spiral som är svår att bryta på egen hand.

² Känsla av sammanhang (KASAM, på engelska "a Sense of Coherence", SOC) är ett begrepp från salutogenes teori, vilket Aaron Antonovsky är central (Antonovsky 2005). Enligt Antonovsky kan en individ vara i god hälsa om denne kan känna sig delaktig i ett sammanhang som är förståeligt och meningsfullt. Detta innebär att människor kan anses ha god hälsa trots att de är exempelvis fysiskt sjuka.

KASAM består av tre delar; upplevelsen av fenomenet i psyket likväl som i den yttre världen (begrifflighet), att de resurser som krävs för detta fenomen finns tillgängliga (hanterbarhet), samt en delaktighet i livets utmaningar (meningsfullhet).

Utredningen *Unga som varken arbetar eller studerar - statistik, stöd och samverkan* (SOU 2013:74) menar att unga som är utan sysselsättning är i behov av individanpassade insatser många gånger från olika instanser och ofta under en längre sammanhängande period. De unga vi pratat med berättar om kontakter med flera olika samhällsinstanser men de berättar också om en rädsla för att hamna mellan stolarna. En ung kille menar att det känns som att ingen riktigt bryr sig om just hans situation.

”Det har varit vårdcentral, läkare, socialkontor, ett personligt ombud, men det känns hela tiden som att alla vill skjuta ifrån sig problemet, ingen vill ta på sig ansvaret.”

(Homosexuell/bisexuell man 30 år).

Behovet av ett sammanhållet stöd och meningsfulla insatser för de unga själva har flera tidigare utredningar pekat på (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2014, Ungdomsstyrelsen 2010).

Strategier för att må bra och skapa en meningsfull tillvaro

De unga har olika strategier för att må bra. En ung kvinna berättade om sitt engagemang i asylfrågor. Hon bor i ett kollektiv och lyfter fram gemenskapen i kollektivet som en viktig faktor för hennes mående. En annan informant pekar på vikten av att ha fasta rutiner för att må bra, för hen är det viktigt att gå upp och äta frukost och gå ut med hunden. En kille säger att han ställer klockan på sex på morgonen, just för att ha kvar den gamla känslan från skoltiden när han var tvungen att gå upp på morgonen.

Gemensamt för de flesta unga är att de försöker aktivera sig på olika sätt för att undvika tristess och skapa mening i vardagen. För en del är det viktigt med rutiner för att klara av vardagen, medan det för andra är svårt på grund av flera olika faktorer. Som informanten nedan beskriver är det inte bara ADHD-diagnosen som spelar in i vilka rutiner hon kan ha utan det är också kopplat till sömnsvårigheter och utmattningssymtom.

”Jag har svårt med rutiner liksom, rätt så mycket kan man göra med ADHD att personer med ADHD oftast har svårt med rutiner. Så mina dagar ser väldigt olika ut. Och jag har sömnsvårigheter på grund av ångest. Det beror lite på hur det har varit kvällen innan och hur jag har sovit helt enkelt. Men nu sen några månader äter jag ganska tunga mediciner så jag helt enkelt däckar på det och vaknar. Så det börjar bli bättre ändå att jag kan gå upp tidigare och så. Då brukar jag äta frukost och så och läsa väldigt mycket dagstidningar på internet. Det brukar jag göra för att hålla mig a jour med vad som händer i världen. Jag är mycket hemma och ibland tar jag promenader och träffar vänner och går på olika kulturtillställningar typ film eller dans. Men allt beror liksom på mitt dagsmode. Jag har en utmattningsdepression, det är vad man kallar att gå in i väggen. Så vissa dagar är jag väldigt, väldigt trött. Som idag är jag ganska trött och då måste jag vila väldigt mycket”

(Bisexuell kvinna 29 år)

En annan informant har en anställning och ett jobb han trivs med, men är sjukskriven och mår dåligt i långa perioder. Det gör att hans sociala liv blir begränsat till ett fåtal personer. Hans dåliga mående och väntan på en utredning gör att han inte orkar arbeta. Relationer till vänner och familj är också faktorer som spelar roll för ens välmående.

En informant berättar att han inte har någon kontakt med sin biologiska familj, undantaget sin mormor.

”Jag har inte heller kontakt med min biologiska familj förutom min mormor men det är mest för att det känns som en trygghet och inte direkt för att jag tycker om det. Så även i den bästa av världar skulle jag vilja ha en biologisk familj. Typ ett nät av olika folk som bryr sig.”

(Bisexuell, queer man 23 år)

Informanterna har alla olika sociala nätverk. Några stod väldigt nära sin familj, andra hade lite eller ingen kontakt alls med sina närstående. Några upplevde att familjen inte hade haft förståelse för deras sexuella läggning eller könsidentitet och det hade påverkat deras relationer negativt. För andra hade deras dåliga mående påverkat relationerna till familjen. En informant berättar att kontakten med den biologiska familjen har varit en räddningsplanka när hen mått dåligt.

”Jag har haft en familj som är väldigt kärleksfull, en biofamilj, vi har varit olika politiskt och så men det har alltid funkat och idag har jag jättebra kontakt med min biofamilj och de är en viktig prioritet i livet.”

(Queer, intergender, 26 år)

Det är inte bara relationerna till familjen som är viktiga. En annan informant lyfter fram hur svårt det kan vara att hitta andra unga i en liknande situation när man bor i en mindre stad. Hon beskriver en ensam vardag med få kontakter med andra unga hbtq-personer.

”Det sociala livet är väldigt dåligt om jag ska vara ärlig. Det var inte så bra till och börja med för jag har problem med självförtroendet och allt sånt, men det är ännu värre nu när man bor i en liten stad och det inte finns så många personer eller ungdomar i en liknande situation.”

(Homosexuell, queer kvinna 25 år)

En annan informant lyfter fram begränsningarna med att komma från en liten stad där alla känner alla. Han menar att

”du vet hur folk är de kollar vart man kommer ifrån vilken bakgrund man har och vad man har för jobb och vad dom har för släktingar i alla fall i småstäder.”

(Homo/bisexuell man 30 år)

Ett starkt socialt nätverk är viktigt på många plan och forskning visar att det också kan spela roll för ungas möjligheter att få ett arbete (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017a). Det kan helt enkelt innebära en mindre risk för en arbetsgivare att anställa en individ med ett starkt socialt nätverk jämfört med en individ utan samma skyddsnet (jfr Håkansson 2011). En man menar att hans sociala sammanhang begränsar hans möjligheter att söka hjälp för sitt mående.

”Eftersom jag har sett väldigt välfungerande ut utåt sett både yttre och med omständigheter eftersom jag driver ett företag och min pappa är en framgångsrik företagare men han har jag ingen kontakt med.”

(Homo/bisexuell man 30 år)

Han fortsätter resonera kring sitt mående och sin sexuella läggning och menar att det starka nätverket begränsar honom och att han har svårt att söka hjälp för sitt mående. *”Och det är därför många vet vilka vi är i den här staden.”*

Den ekonomiska situationen

En ständig brist på pengar är ett övergripande problem hos informanterna. Några har svårt att klara av sina löpande utgifter och mår dåligt över detta, för andra var ekonomin en källa till oro men inte någonting som påverkade vardagen i någon större utsträckning. Inkomstkällorna bland våra informanter varierade, några hade en stabil inkomst i form av aktivitetsersättning eller sjukpenning, andra berättade om en mer osäker tillvaro med skulder, privatlån och försörjningsstöd. En informant resonerar så här kring sin ekonomiska situation.

”Jag har väl över ungefär två och fem när alla räkningar är betalda och jag kan inte flytta eftersom jag har en prick som finns med tills skuldsaneringen är över. Så jag får ibland tugga mat i kyrkan och får en matkasse.”

(Homo/bisexuell man, 30 år)

I avhandlingen Den dubbla vanmaktens logik– en studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna (2009) konstateras att unga personer som har upplevt etableringsproblem och varit arbetslösa under en längre tid ofta har sämre levnadsvillkor och lever i en betydande utsatthet. Många i studien upplevde också en hopplöshet kring långvariga och växande skulder, en bild som bekräftades av några informanter.

”Jag har lånat pengar för att klara mig de här månaderna, jag har liksom skulder vilket gör situationen än mer stressande. Och jag tror att i relation till att jag är hbtq och arbete alltså hur det vävs ihop så tror jag verkligen att det är svårare att hitta ett jobb där en trivs som hbtq-person för att väldigt många arbetsplatser är extremt osäkra för det.”

(Queer intergender, 26 år)

I delrapporten Unga hbtq-personer etablering i arbetslivet framkommer att icke-heterosexuella tjejer och killar i större utsträckning än heterosexuella tjejer och killar har haft svårigheter att klara löpande utgifter under de senaste 12 månaderna (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017c). Som citatet ovan visar är det stressande att leva på marginalen och informanten menar att det är svårare att hitta ett arbete på grund av hens hbtq-identitet. Andra rapporter visar att det är vanligare bland homo- och bisexuella personer att sakna kontantmarginaler, befinna sig i ekonomisk kris och ha låg inkomst än det var bland heterosexuella. Vanligast var det bland bisexuella kvinnor (Folkhälsomyndigheten 2014). Samma informant fortsätter att resonera kring sin situation.

”Jag är konstant stressad över den ekonomiska situationen vilket rent fysiskt leder till att jag får eksem över hela kroppen för det är nåt som jag vet finns där. Psykiskt så är det svårt att ta sig upp ur sängen eftersom man inte har nåt att ta sig upp till, ibland har jag motivation till att gå upp och söka jobb för att jag tycker att det verkar kul, men det finns liksom ingen anledning till att ta sig upp. Nu sitter jag exempelvis fortfarande i pyjamas och jag vet inte vad klockan är, den är kanske två. Jag sitter och söker jobb just nu och sitter och mejlar lite, men det är svårt att ta sig upp och ut när man inte har nån anledning och det är olika för olika månader som går. I början var det jobbigast men nu har jag typ vant mig.”

(Queer intergender, 26 år)

Alla intervjuade ville hitta andra försörjningsmöjligheter men de konstaterade samtidigt en rad utmaningar. För några bottnade det i en rädsla för att bli diskriminerad på arbetsplatsen på grund av sin sexuella läggning eller sin könsidentitet, för ett fåtal unga innebar det att de inte sökte jobb alls. I andra fall handlade det om en psykisk ohälsa eller sociala problem som står i vägen för arbete eller studier. Flera menade också att det var svårt att få ett arbete om man saknat sysselsättning under en längre tid eller varit sjukskrivning för psykisk ohälsa. Några unga beskrev att de var tvungna att inordna sig i systemet för att klara sin ekonomi och att det upplevdes som stressande. En person berättade att hen hade varit tvungen att ta del av vad som beskrevs som meningslösa aktiviteter som snarare brutit ner hens självkänsla än lett vidare till arbete eller studier.

”Jag blev utbränd december 2013 men det var inte förens augusti 2016 som jag började få ekonomiskt stöd och hjälp från Arbetsförmedlingen. Det tog mig alltså tre år innan jag fick komma in i Arbetsförmedlingen igen som en person som hade svårt med minne och behövde hjälp.”

(Pansexuell intergender, 27 år)

Idag arbetstränar hen via arbetsförmedlingen och upplever det som den första meningsfulla aktiviteten på flera år.

”Ja det är socialbidrag men de betalar bara för mig. De betalar inte för min partner som sitter här och väntar på sitt beslut från Migrationsverket. Han är ju inte prioriterad eftersom han kommer från Kanada. Dom sa ju att vi ska vänta i tre år tills nån kollar på hans case. Till dess får han inga pengar, han får inte gå och söka vård, han får inte lära sig sfi, han får inget temporärt personnummer, han får ingenting och samtidigt på grund av mina psykiska problem så får bara jag hjälp från socialtjänsten. Och dom ger ju bistånd på typ 3000 kronor som ska räcka till mig, till honom, för barnet, för mina två hundar, och mat, kläder, uppehälle alltså tv, internet. Jag får inte pengar för elen heller. De betalar bara hyran så jag ligger alltid minus.”

(Icke- binär, Homosexuell transperson, 25 år).

Samtidigt finns också informanter som aktivt behöver låna pengar för att klara av sina vardagliga behov.

”Jag har lånat så pass mycket att jag har råd till mat och hyra, men det är liksom inget lyxande utöver det, ibland kanske jag unnar mig att gå på bio, men jag köper liksom inga kläder, alltså allting som anses som lyxigt för mig får jag ju avstå. Men i och med att jag bor kollektivt så har jag ju jättetrevligt med mina sambosar för att vi äter middag hemma och det är extremt billig mat. Jag tror jag lever på 400 i månaden för mat”

(Queer intergender, 26 år)

Oron över ekonomin är inte lika påtaglig hos alla unga vi träffat, några hade en osäker inkomst men det påverkade inte deras vardag i någon högre utsträckning. Andra hade en stadig inkomst men kände att pengarna inte riktigt räckte till för det liv de önskade leva.

”Med andras ögon skulle de kanske säga att den är okej, men jag skulle säga att den är rätt kass för jag får typ 10.500 i månaden. Men jag har en hyra på 4000 och så orkar jag inte laga mat så det blir mycket hämtmat och det kostar massa pengar. Så jag tycker inte det känns bra, det går liksom ihop men jag har liksom inte råd att treat myself typ. Köpa kläder eller såna grejer.”

(Bisexuell transperson, 23 år)

När måendet påverkar livet

De unga intervjuade berättar att deras psykiska mående påverkat deras möjligheter att fullfölja både studier och deras möjligheter att få och behålla ett arbete.

Det är tydligt att den psykiska ohälsan påverkar informanternas vardag. Det kan till exempel handla om att den ekonomiska situationen skapar en stress som fysiskt leder till psykiska och kroppsliga besvär såsom eksem eller svårigheter att ta sig upp ur sängen. Studier visar att unga som har varit arbetslösa oftare upplever stressrelaterade besvär som sömnproblem och oro jämfört med andra unga (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2015a). En informant som lider av ångest beskriver hur det går upp och ner i perioder.

”Själva grejen är att ångesten ändå är bättre. Det kommer ju perioder som är extremt dåliga ex nu, men den är ju bättre när jag inte arbetar. Den är absolut mycket, mycket bättre. Sen har jag jobbat med det mycket också. Jag får ju inte många ångestattacker längre men jag går ju med ångest hela tiden.”

(Homo/bisexuell man, 30 år)

De flesta unga som lider av psykisk ohälsa har ingen medicinsk diagnos för det och har därför inte heller fått stöd eller vård för sitt dåliga mående. De lider av vad som ofta kallas för lättare psykiska besvär, oro, ångest eller stress. En viktig slutsats av rapporten

När livet känns fel – ungas upplevelser av psykisk ohälsa (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2015a) var dock att det som benämns lättare psykiska besvär inte nödvändigtvis upplevs som lättare besvär av de unga själva. Flera av informanterna har en dokumenterad psykisk ohälsa som depression, ADHD eller social fobi. Alla informanter har det inte, men alla berättar om stunder i livet när deras mående har påverkat deras liv så till den grad att de varken kan arbeta eller studera. En ung transperson beskriver sitt mående som en berg- och dalbana:

”Det är ju toppar och dalar och så... Alltså antingen är det kanonbra, allting funkar inga problem, eller så är det bara nerkörd i skorna, och man orkar inget.”

(23 år, bisexuell, queer).

Bemötande och förtroende för myndigheter

Många unga hbtq-personer har lågt förtroende för olika samhällsinstanser. Flera studier visar att det både handlar om faktiska erfarenheter av diskriminering men också om en rädsla för att bli diskriminerad, vilket kan medföra att man undviker att söka hjälp och stöd (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2015a, Ungdomsstyrelsen 2010). Av rapporten *Upplevelser av diskriminering* (Diskrimineringsombudsmannen 2010) framgår att det är vanligt att hbtq-personer som upplevt diskriminering inte tror att en anmälan ska leda till åtal eller fällande dom, eller på annat sätt ge någon positiv effekt för den som utsatts. Särskilt unga hbtq-personer verkar ha begränsad kunskap om vilka möjligheter till stöd och hjälp som finns och det får konsekvenser för ungas kontakter med olika samhällsinstanser (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2015a).

Kontakt med samhällsinstanser

”...jag tror att det är jättemånga som känner sig osäkra på att gå till myndigheter och så bara för att de kanske känner sig osäkra för att de kanske kommer bli bemötta på ett dåligt sätt.”

(Bisexuell transperson, 23 år).

Så här uttrycker sig en informant som resonerar kring sin hbtq-identitet och huruvida den har påverkat kontakter med olika myndigheter. Som nämns ovan visar tidigare studier att hbtq-personer har ett generellt sett lägre förtroende för myndigheter och vittnar oftare om ett ojämnt bemötande från olika samhällsinstanser i jämförelse med heterosexuella och cispersoner. Det handlar dels om negativt bemötande, dels om okunskap hos yrkesverksamma som kan leda till felaktig hantering av ärenden och insatser som inte fungerar (Ungdomsstyrelsen 2010). Många av de unga vittnar om ett dåligt bemötande från myndigheter, men också en rädsla för att inte få ett bra bemötande. En tjej har varit i kontakt med flera olika myndigheter under det senaste året. Hon upplever att bemötandet har varierat stort.

”Arbetsförmedlingen rankar jag nog sist. Jag har ju en diagnos och så har jag ju social fobi och jag har inte fått så mycket hjälp för det. Arbetsförmedlingen söker ju inte jobb åt en eller följer med på intervju även fast jag kanske skulle behöva extra hjälp här. Så det är inte mycket man får hjälp med känns det som. I höstas gjorde Försäkringskassan fel och jag fick för mycket pengar, det känns lite inkompetent liksom för det var Arbetsförmedlingens fel.”

(Homosexuell kvinna, 25 år)

En ung transperson berättar om hur jobbigt han tycker det är att ta kontakt med myndigheter och ständigt behöva komma ut som transperson.

”Dom har ju inte riktigt... trots att jag sa 1000 gånger till alla att mitt pronomen är han så var det som att de inte riktigt respekterade det och fortsatte och säga hon hela tiden och jag försökte borsta bort det men det tar ju hårdare när man inte mår bra också. En annan som jag kan berätta om sjukvården som jag märkt att så fort jag nämner nåt som att jag inte mår bra bla bla då har dom alltid skyllt på testosteron och sagt att man kan bli sådär om man går på hormoner, bla bla, fast testosteron gör inte dig deprimerad. Du vet dom har alltid skyllt på hormonerna liksom, du är säkert självmordsbenägen för att du tar hormoner och man bara va?”

(Heterosexuell, man 24 år)

I Folkhälsomyndighetens rapport om transpersoners hälsa visar att gruppen har ett lågt förtroende för de flesta samhällsinstitutioner. Hela 71 procent uppgav sig ha lågt förtroende för Arbetsförmedlingen, som därmed hamnade i botten bland samtliga undersökta institutioner (Folkhälsomyndigheten 2015). Ett lågt förtroende för samhällets institutioner kan i värsta fall leda till att unga inte tar kontakt och söker hjälp trots att behov finns (Ungdomsstyrelsen 2010). Flera transungdomar har upplevt det som energikrävande att inte bli kompetent bemötta av olika samhällsinstanser. Det går åt tid och kraft för att få ett vettigt bemötande, kraft som många av de unga egentligen inte har. Kraft som också hade kunnat läggas på annat om det bara fanns en fungerande struktur runt de unga som kunde fånga upp dem och tillgodose deras behov. En annan ung transperson berättar om positiva möten och om en handläggare han trivs med.

”Ja tidigare hade jag ju kontakt med dom och då hade jag ju kommit ut som trans och min handläggare var ju hur schysst som helst, hon sa rätt pronomen och var verkligen skitschysst. Sen vet jag inte, jag hade bara kontakt med henne ett år och sen sjukskrev ju jag mig så jag hade inte nån vidare kontakt med AF efter det. Så jag vet ju inte hur det skulle vara om jag skulle gå till AF nu, jag vet ju inte hur dom skulle behandla mig då, det har jag ingen aning om. Men hon var ju fantastisk i alla fall.”

(Bisexuell queer man, 23 år)

Studier visar att offentliga verksamheter ibland präglas av underliggande diskriminering och osynliggörande av unga homosexuella, bisexuella och transpersoner (Ungdomsstyrelsen 2010). Bilden bekräftas av att unga också vittnar om att de känner sig kränkta och diskriminerade i möten med sjukvården, socialtjänsten och i skolan (Folkhälsomyndigheten 2014, 2015). En transperson vi träffat beskrev sina möten med olika samhällsinstanser så här:

”En grej eller det jag kan känna är att när jag fortfarande levde mitt liv som dåvarande cis-kvinna så var det verkligen såhär att dom verkligen såg mig som en person som mådde dåligt av olika saker, men så fort jag kom fram till att jag är trans så och när jag började säga att jag vill ha det här pronomet och allt det där så har ju vissa varit väldigt förstående och så medans andra varit mer ok ingen big deal och sen har de inte respekterat pronomen liksom så.”

(Heterosexuell transsexuell man, 24 år)

En informant resonerar kring varför det känns bra med den nya handläggaren och vad det är med Försäkringskassan som känns bättre än mötet med Arbetsförmedlingen.

”Det är mycket den sociala biten från hennes sida och det påverkar ganska mycket när man förklarar för någon vad man behöver eftersom jag har speciella behov eftersom jag bara kan söka jobb på halvtid. Hon förstår det då och hjälper till.

(Bisexuell transperson, 23 år)

Forskning om vad som kännetecknar ett gott bemötande mellan tjänstepersoner och brukare/patienter, visar att upplevelsen av att bli tagen på allvar och bli behandlad med respekt är viktiga hos den som söker hjälp. Likaså en känsla av att den professionella hade tid, var tillgänglig och lyssnade (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2014). En informant berättar om hur han bollas runt mellan olika instanser och väntar på att få ta del av insatser.

Det som jag vill ska ingå är att få antingen som ett jobb eller börja studera eller både och. Det är själva tanken. Jag har ju fortfarande Arbetsförmedlingen och hela den grejen. Men det har gått ganska trögt. Jag har tvingats vänta på att få hjälp därifrån. Jag har väl hamnat i nån sort vakuum mellanrum där jag väntar på att de ska göra sitt jobb.

(Homosexuell man, 22 år)

Informanterna menar att det är viktigt att känna sig sedd och att de upplever att de har en personlig relation med den professionella de möter, oavsett vilken samhällsinstans det handlar om. För unga hbtq-personer som generellt har ett lågt förtroende för olika samhällsinsatser är känslan av att bli sedd, att vara delaktig viktig för att de ska våga söka hjälp och få ta del av insatser som kan leda till studier och arbete. Eller som en ung transperson uttryckte sig, det handlar om att få vara sig själv.

”Det skulle väl vara om jag passerade helt, typ om jag har varit ett år på hormoner och passerade. Alltså jag bryr mig egentligen inte om sånt så mycket som person själv för att jag vill bara vara mig, men jag tror att hade jag passerat och ingen hade vetat att jag är trans, då hade jag ju inte behövt oroa mig heller. För då kommer de ju se mig för den jag är innerst inne.”

(Heterosexuell transsexuell man, 24 år)

Att vara öppen, eller inte öppen

Homo och bisexuella personer förhåller sig ständigt till hur öppna de vill och kan vara med sin identitet, samt i vilka sammanhang de kan vara öppna. Den ständiga förhandlingen om öppenhet hänger samman med risken för att bli utsatt för diskriminering. I rapporten Upplevelser av diskriminering (2010) skriver Diskrimineringsombudsmannen att bli utsatt för diskriminering skapar en känsla av otrygghet hos de individer som utsätts, vilket gör att många helt enkelt undviker situationer där de kan riskera att utsättas för diskriminering (DO 2010). Att ständigt förhålla sig och förhandla med sig själv påverkar ens mående och välbefinnande, en ung transperson uttryckte det som en ständig förhandling som tog på krafterna.

”Då var jag inte öppen som transperson ännu. Och där var det också en hbtq fientlig personal, vilket tog mycket på krafterna.”

(Bisexuell transperson, 27 år)

Några av de unga resonerar kring möjligheter att komma ut på sin arbetsplats och pratar om vikten av en trygg miljö och en förstående chef. Andra lyfte också risker kopplade till att vara öppen på sitt arbete. De såg risker med till exempel många olika kundkontakter och beskrev både sina erfarenheter av arbete kopplat till en ständig rädsla för att råka träffa transfobiska kunder eller nya kollegor som inte förstår ens situation. De unga vi haft dialog med berättar om att de ständigt förhandlar med sig själva om hur öppna de vill och känner att de kan vara i olika sammanhang. Några berättar att de helt enkelt undviker situationer och sammanhang som de upplever som obehagliga. Det kan handla om kontakter med olika samhällsinstanser eller om arbete en avstått från att söka på grund av rädslor.

”Jag tror att det spelar jättestor roll, jag själv kan ju säga, jag kan inte prata för alla andra, men jag själv hade mått bättre på arbetsplatsen om jag blivit respekterad. Ok om man säger fel pronomen fast man inte menar det, då blir det ja ok skit samma, men om det istället är, nej men du har ju inte opererat dig så jag tänker säga hon i alla fall, väldigt respektlöst. Så om man blir behandlad med respekt på en arbetsplats så hade jag i alla fall mått mycket bättre av det.”

(Heterosexuell transsexuell man, 24 år)

I LO-rapporten Öppen i arbetslivet (2011) uppger ungefär sex av tio att det går att vara öppen med sexuell läggning och könsöverskridande identitet på arbetsplatsen. Drygt en tredjedel av de svarande är osäkra på om det är möjligt, medan en av tio svarar nej. Osäkerheten kring huruvida det är möjligt att vara öppen med sin sexuella läggning eller könsöverskridande identitet är större inom tjänstemanna- och akademikerfacken, drygt fyra av tio kan inte svara på om det är möjligt att vara öppen (LO 2011).

”Det var himla skillnad för jag kom ju ut som trans i maj 2015 och innan jag kom ut som trans så känns det som att de behandlade mig på ett annat sätt. Jag vet inte, det är inte så att de har förnedrat mig, men de har ändå behandlat mig annorlunda än när jag kom ut.”

(Heterosexuell transsexuell man, 24 år)

Tidigare studier visar att arbetsplatsen är en heteronormativ arena där hbtq-personer ständigt måste förhålla sig till heteronormen och cisnormen

(Ungdomsstyrelsen 2010).

På en arbetsplats kan det till exempel handla om att kollegor och chefer utgår från att alla på arbetsplatsen är heterosexuella och eller cis-personer och att hbtq-personer gång på gång måste förhålla sig till vad som på arbetsplatsen uppfattas som självklart. En ung informant menade att han blivit illa behandlad i arbetslivet, men kunde inte helt bevisa att det handlade om hans sexuella läggning. “Jag har blivit illa behandlad i arbetslivet, särskilt på min nuvarande arbetsplats. Jag tror att det beror i alla fall delvis på att jag är homosexuell, även om jag aldrig fått höra några sådana kommentarer direkt som skulle bevisa det.”

(Homosexuell man, 22 år).

Det är viktigt att poängtera att de starka hetero- och cisnormer som finns på arbetsplatsen, skiljer sig från diskriminering eller mer konkret utsatthet som homo- eller transfobi som tar sig uttryck i fysiskt våld, sexuella trakasserier eller utfrysning och mobbing (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017b). Unga hbtq-personer utsätts för olika sorters heteronormativa transfobiska praktiker i arbetslivet och förhåller sig till dem på olika sätt.

”Alltså det jag skulle behövt är väl för det första att bli sedd för den man är och accepterad och har bra kollegor och så, men sen hade det ju varit att man verkligen arbetar med nåt som man trivs med, som jag tycker är roligt som man typ kan vakna upp till och känner att yes jag ska gå till jobbet, istället för att vakna upp med en klump i magen.”

(Heterosexuell transsexuell man, 24 år)

Några menar också att de i högre grad känner sig utsatta på grund av sitt kön, könsuttryck eller könsöverskridande identitet snarare än sin sexuella läggning, någonting som också konstaterades i utredningen om transpersoner i Sverige (SOU 2017:92). Utredningen skriver att kunskapen om transpersoner på arbetsmarknaden är begränsad och borde öka och menar att det finns vissa faktorer som gör att transpersoners situation inom arbetslivet särskiljer sig från cispersoners. Det handlar om praktiska frågor som tillgång till arbetskläder, omklädningsrum och toaletter. Men också om en rädsla för att komma ut på arbetsplatsen och riskera att bli utsatt för diskriminering. Rädslan för att inte bli tagen på allvar eller rädslan för att bli diskriminerad återfinns hos våra informanter.

”Ja det är både en känsla och intryck att de liksom inte tar saker på allvar som jag tycker är allvarliga med mitt mående som kanske är relaterat till trans liksom.”

(Homosexuell transkvinnor, 27 år)

Utifrån detta ska dock inte unga hbtq-personers arbetsplatser förstås som i princip alltid och enbart heteronormativa. Många unga hbtq-personer upplever att de utsätts och utsattes för mer homofobi i skolan än på de jobb de haft (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017b). Forskning visar att många unga menar att de på olika arbetsplatser haft bra och stödjande relationer med kollegor och chefer. Det kan till exempel handla om kollegor som tar emot information om den icke-normativa sexuella läggningen eller könsidentiteten som utan större betydelse för hur de ser på eller relaterar till den unge hbtq-personen.

”Min chef gick ju runt och rättade dom för att dom sa fel pronomen hela tiden så det var ju jävligt schysst, men hon var ju inte alltid på plats så då var det ju så att folk felkönade mig rakt över huvudet väldigt, väldigt ofta vilket jag ändå inte orkade lägga så mycket energi på så det var liksom aja.”

(Transsexuell man, 24 år)

Framtidsdrömmar

”Men sen är det ju det här med bemötande att få känna sig självklar i ett sammanhang, inte känna sig ifrågasatt. Att folk inte gör nån grej av det. Det är ju inte så komplicerat. Det är grundläggande mänskliga rättigheter”

(Homosexuell queer transperson, 27 år)

I stort berättar alla unga om betydelsen av att människor runt omkring dem inte förutsätter att de har en viss sexualitet, en viss könsidentitet eller ett visst könsuttryck. Det handlar om personer som inte antar att de unga är heterosexuella och cispersoner tills de har sagt att de inte är det, utan i stället är intresserade och öppna inför att de inte kan veta något om den unge utan att fråga. För informanterna är möjligheten att vara öppen på sin framtida arbetsplats en stark önskan och dröm. Många uttrycker också en frustration kring sin osäkerhet och rädsla för att bli utsatt för diskriminering på framtida arbetsplatser. Vissa unga tycker att det viktigaste är att det finns kunskap om hbtq på arbetsplatsen, andra uttrycker bara en stark önskan om att få bli accepterad för den du är.

”Jag är rädd för att hamna på en arbetsplats där hbtq inte är, det behöver inte ens vara norm, men där det inte är välkommet det är jag rädd för, jag är rädd för att behöva komma ut varje gång jag börjar på ett nytt jobb ifall nån frågar, jag är rädd för att hamna i en machokultur. Det är det jag är redan rädd för att jobba och då gör min identitet det ännu svårare på många arbetsplatser. Om jag skulle få jobb på RFSL eller på en fritidsgård för hbtq-personer så skulle jag vara lyckligast i världen, det handlar inte om att jag är rädd att utföra ett arbete utan var.”

(Homosexuell queer transperson, 27 år)

De unga drömmer alla om ett arbete, ett sammanhang där de kan känna sig trygga och delaktiga. Samtidigt är det många av de unga som vittnar om en osäkerhet kring framtiden och som menar att det kan vara svårt att hitta en arbetsplats som känns trygg och öppen. De unga lyfter fram olika strategier inför framtiden. Det kan handla om långsiktigt planer på studier eller ett drömyrke, för andra kan det handla om att få ett arbete, nästa vilket som, bara de får vara del av ett sammanhang. Ett genomgående tema för de unga informanterna är önskan om att drömarbetsplatsen ska vara en öppen, trygg och säker plats för hbtq-personer. När informanterna beskriver sina framtidsdrömmar återkommer samtliga till vikten av att känna sig trygg på arbetet.

”Det viktigaste för mig är att det är bra kollegor som man kan ha en bra diskussion med eller som åtminstone frågar och accepterar det man säger och sen är det inget mer med det. Det är det absolut viktigaste.”

(Homosexuell demisexuell transkvinna, 30 år).

Att visa intresse och ställa öppna frågor för att kunna benämna och bemöta den unge på ett bra sätt är en viktig del i positiva och stödjande relationer (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2016). De unga lyfter stödjande och stärkande relationer som de allra viktigaste i relation till sin egen framtid, snarare än specifika drömyrken eller arbetsområden. Förväntningarna är låga. De allra flesta drömmer om en arbetsplats där de kan känna sig trygga, sedda och bekräftade som den de är.

Avslutande diskussion

”Alltså det jag skulle behövt är väl för det första att bli sedd för den man är och accepterad och har bra kollegor och så, men sen hade det ju varit att man verkligen arbetar med nåt som man trivs med, som jag tycker är roligt som man typ kan vakna upp till och känner att yes jag ska gå till jobbet, istället för att vakna upp med en klump i magen.”

(Heterosexuell transsexuell man, 24 år)

Den här rapporten handlar om unga hbtq-personers erfarenheter av att varken arbeta eller studera. De unga berättar om en osäker ekonomisk situation som påverkar både deras mående och sysselsättning, men också om framtidsdrömmar och positiva möten med olika samhällsinstitutioner och betydelsefulla relationer. Informanterna poängterar hur viktigt ett arbete är, inte enbart som en inkomstkälla, utan också som ett socialt sammanhang som skapar en känsla av meningsfullhet. Många längtar efter att känna sig delaktiga i samhället i stort och känner sig maktlösa inför sin situation. De flesta saknar ett socialt sammanhang som hjälper till att strukturera vardagen, någonting flera av de unga upplever som svårt på egen hand.

Vi vet att unga hbtq-personer är en utsatt grupp som riskerar att utsättas för trakasserier och diskriminering både i rekryteringsprocesser och på arbetsplatsen. Rapporten visar att kunskapen om unga som på olika sätt bryter mot heteronormen behöver stärkas även i arbetslivet, likaså att arbetet mot exkluderande normer behöver intensifieras i både arbetslivet samt hos de aktörer som möter unga. Det är allvarligt att unga hbtq-personer i så hög utsträckning begränsar sig själva och undviker öppenhet av rädsla för att bli utsatt eller diskriminerad. Det är också bekymmersamt att unga har låga förväntningar på framtida arbetsplatser.

Ungdomspolitikens övergripande mål är att alla unga ska ha goda levnadsvillkor, makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen (prop. 2013/14:191). Ungas möjlighet till etablering i arbets- och samhällslivet är en viktig beståndsdel i detta mål.

Samhället har därför ett ansvar att med hjälp av åtgärder underlätta för de unga som har svårare att etablera sig än andra unga. En viktig komponent i det arbetet är att unga hbtq-personer bemöts på ett professionellt sätt och att yrkesverksamma har kunskap om deras situation.

Att som ung avsluta en utbildning och därefter försöka etablera sig genom att få ett arbete är en komplex process där ett flertal olika faktorer och aktörer ofta är inblandade. I dag har kraven på utbildning för att få ett arbete ökat. För unga-hbtq personers är skolan den plats där de är som allra mest utsatta. En viktig komponent i arbetet med ungas etablering måste därför vara att fortsätta arbeta för att skolan ska vara en trygg plats för alla unga (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2015b).

Unga som bryter mot heteronormen eller cisnormen upplever att exkluderande normer begränsar vilka arbeten som upplevs som tillgängliga men också vilka möjligheter de känner att de har att trivas och vara kvar på en arbetsplats. För samhället och arbetslivet gäller det att möta den heterogena gruppen unga hbtq-personer med respekt och kunskap så att även de har möjligheter att få och behålla ett arbete. Arbetet mot exkluderande normer är centralt för att ge alla unga samma möjligheter att arbeta och studera.

Referenser

- Angelin, A. (2009). *Den dubbla vanmaktens logik: en studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium*. 2. utg. Stockholm: Natur och kultur
- Diskrimineringsombudsmannen (2010). *Upplevelser av diskriminering – en sammanfattande rapport samt analys baserat på en kvalitativ undersökning om upplevd diskriminering*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen
- Folkhälsomyndigheten (2014). *Utvecklingen av hälsan och hälsans bestämningsfaktorer bland homo- och bisexuella personer – resultat från folkhälsoenkäten Hälsa på lika villkor*. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.
- Folkhälsomyndigheten (2015). *Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner. En rapport om hälsoläget bland transpersoner i Sverige*. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.
- Håkansson, P. (2011). *Ungdomsarbetslösheten: om övergångsregimer, institutionell förändring och socialt kapital*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2011
- IFAU (2016). *En förlorad generation? Om ungas etablering på arbetsmarknaden*. Uppsala: IFAU
- LO (2011a). *Öppenhet i arbetslivet 2011*. Stockholm: LO
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2015a). *Öppna skolan! Om hbtq, normer och inkludering i årskurs 7–9 och gymnasiet*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2015b). *Fokus 15. Ungas sexuella och reproduktiva rättigheter*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2015c). *När livet känns fel – ungas upplevelser kring psykisk hälsa*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2016a). *Stödjande och stärkande Unga hbtq-personers röster om identitetsstärkande och hälsofrämjande faktorer*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2016b). *Kartläggning av öppen fritidsverksamhet. En nationell bild och faktorer som påverkar deltagande*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2017a). *Det stora steget. Delrapport om ungas övergång från skola till arbetsliv*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2017b). *Bredda normen – en litteraturoversikt om unga hbtq-personers etablering*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2017c). *Unga hbtq-personer etablering i arbetslivet. Fokus 17:3*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (2017d). *Ung idag 2017. En fördjupad studie av ungas levnadsvillkor*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor.

SOU 2013:74. *Unga som varken arbetar eller studerar – statistik, stöd och samverkan*. Stockholm: Fritze

SOU 2017:09. *Det handlar om oss: unga som varken arbetar eller studerar*. Stockholm: Wolters Kluwer

SOU 2017:47. *Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa: förslag för ett långsiktigt arbete för en god och jämlik hälsa*. Stockholm: Wolters Kluwer

SOU 2017:92. *Transpersoner i Sverige: förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor* : betänkande. Stockholm: Wolters Kluwer

Toivanen, Susanna (2007). *Work-related inequalities in health: studies of income, work environment, and sense of coherence*. Diss. (sammanfattning) Stockholm : Stockholms universitet

Ungdomsstyrelsen 2005. *Fokus 05: en analys av ungas etablering och egen försörjning. (2005)*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Ungdomsstyrelsen 2010. *Hon hen han: en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

© Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) 2018

ISSN 1651-2855 ISBN 978-91-88455-66-6

projektledare Sara Jonsson

illustration Melina Grundel, MadeByMelina

grafiskform Christián Serrano

distribution MUCF, Box 17801, 118 94 Stockholm

webbplats www.mucf.se

tfn 08-566 219 00

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor

Vi tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor och om det civila samhällets förutsättningar. Vi ger stöd till föreningsliv, kommuner och internationellt samarbete.

mucf | Myndigheten för ungdoms-
.se | och civilsamhällesfrågor